O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

ZAMONAVIY INNOVATSION TADQIQOTLARNING DOLZARB MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI: YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR

mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami

(2024-yil 17-18-may)

(1-qism)

JIZZAX-2024

“Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar” mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami – Jizzax: O‘zMU Jizzax filiali, 2024-yil 17-18-may. 410-bet.

Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallarida zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari sohasidagi innovatsion tadqiqotlar aks etgan.

Globallashuv sharoitida davlatimizni yanada barqaror va jadal sur’atlar bilan rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar samarasini yaxshilash sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e’tibor qaratilgan. Zero iqtisodiyotning, ijtimoiy sohalarni qamrab olgan modernizatsiya jarayonlari, hayotning barcha sohalarini liberallashtirishni talab qilmoqda.

Ushbu ilmiy ma’ruza tezislari to‘plamida mamlakatimiz va xorijlik turli yo‘nalishlarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar, olimlar, professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarining ilmiy xodimlari, tadqiqotchilari, magistr va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari mujassamlashgan.

Mas’ul muharrirlar: DSc.prof. Turakulov O.X., PhD. O‘ralov A.I.

Tahrir hay’ati a’zolari: p.f.d.(DSc), prof. Turakulov O.X., b.f.f.d. (PhD) O‘ralov A.I., t.f.f.d.(PhD), dotsent Abdumalikov A.A., t.f.n., dots. Baboyev A.M., t.f.f.d.(PhD), dots. Abduraxmanov R.A., p.f.f.d.(PhD) Eshankulov B.S., p.f.n., dots. Alimov N.N., p.f.f.d.(PhD), dotsent Alibayev S.X., p.f.f.d. (PhD) Halimov O‘.H., p.f.f.d.(PhD), dotsent Karshiyev A.A., f.f.f.d.(PhD), dotsent Sindorov L.K., t.f.f.d.(PhD), dotsent Nasirov B.U., b.f.f.d. (PhD), dotsent Mustafaqulov M.A., f.f.f.d. (PhD) Alibekov D.A.., f-m.f.f.d. (PhD) Sharipov X.F., ps.f.f.d.(PhD) Norbekova B.Sh., i.f.n., dots. Tsoy M.P., Qayumov O.A., Jo‘rayev M.M.

Mazkur to‘plamga kiritilgan ma’ruza tezislarining mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligi hamda tanqidiy fikr-mulohazalar, keltirilgan takliflarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

sohasida milliy darajadagi kompetensiyalar markaziga aylanishga, O‘zbekistonning global raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanishini ta’minlash uchun davlat hokimiyati organlarini, davlat kompaniyalarini va korporatsiyalarini, budjet tarmog‘i tashkilotlari va jamoat institutlarini yuqori malakali kadrlar, tadqiqotlar, loyihaviy va analitik ishlanmalar bilan ta’minlovchi flagmen universitetlar darajasiga yetkazishga yo‘naltirilgan. Kelgusida yurtimiz taraqqiyoti yo‘lida ta’limning innovatsion yo‘lini tanlab, yurtimiz va xorijning ilg‘or texnologiyalarni joriy qilish orqali yetuk, mustaqil fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalash yo‘lidan boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Blinder, A. S. (2006). What Do Economists Know? [And What Do They Not Know?] The Journal of Economic Perspectives, 20(4), 3-26.

2. Colander, D. C. (2005). The Making of an Economist Redux. Journal of Economic Perspectives, 19(1), 175-198.

3. Krugman, P. (1991). Geography and Trade. MIT Press Books.

4. Mankiw, N. G., Romer, D., & Weil, D. N. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. The Quarterly Journal of Economics, 107(2), 407-437.

Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J. P. (2009). Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress.

TALABALARNING IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

p.f.d., prof. Raxmanova Muqaddas Qaxramonovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodkorligini rivojlantirish orqali o‘quv-tarbiya jarayonida ijodkor, yuqori malakali kasb egasi bo‘lishiga, ular tayyor bilimlarni qabul qilib oluvchi emas, balki bilim olishi, faollashishiga, mas’uliyat hissining oshishiga, o‘quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanishiga alohida e’tibor berish, bo‘lajak ijodkor pedagogning rivojlanishiga zamin yaratish masalasi talqin qilingan.

Tayanch so‘zlar: talaba, ta’lim, ijodkorlik, qobiliyat, rivojlantirish, zaruriyat, ehtiyoj, motivatsiya, e’tibor.

Butun dunyoda bo‘lgani singari yurtimizda ham ta’lim maqsadlari sohasida kechayotgan o‘zgarishlar, insonning ijtimoiy olamga kirishini ta’minlashga qaratilgan global masalalarga mos keladi. Xususan, ta’lim tizimini takomillashtirish hujjatlarida ijodkorlik sifatlari ta’lim mazmunini yangilashning muhim bir konseptual holati deya e’tirof etilmoqda. Ta’lim tizimida ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish uchun real hayotda va kasbiy amaliyotda asosiy kompetentligini qo‘llash qobiliyatiga ega bo‘ladigan kasb ta’limi yo‘nalishlari kadrlarini tayyorlash zarur vazifalardan biridir.

Mamlakatimizda samarali ta’lim tizimini joriy etishga qaratilgan tub islohotlar natijasida bo‘lajak o‘qituvchilar ijodkorligini rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari imkoniyatlari kengaytirilmoqda.

Jamiyatda amalga oshirilayotgan islohotlar talablariga to‘la javob beruvchi, raqobatga bardoshli, keskin o‘zgarishlarga moslasha oluvchi, shuningdek, mehnat bozorida o‘qituvchilar malakasiga qo‘yilayotgan talablar darajasida samarali faoliyat yurituvchi shaxsni shakllantirish juda muhim jarayon hisoblanadi. Bu borada Davlat ta’lim standartlarida qo‘yiladigan talablar bilan bir qatorda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirishning metodlari hamda texnologiyalarini ishlab chiqishga ham alohida e’tibor qaratilmoqda.

Bo‘lajak o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda insonning ijodkorlik faoliyati, ijodiy fikrlashining asosiy unsurlari shakllanishi darajasi katta ta’sir ko‘rsatadi va o‘qituvchilik faoliyatining sermahsulligini oshiradi.

Shu nuqtai nazardan bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodkorligini rivojlantirishning amaldagi metodikasi va o‘quv-uslubiy ta’minotini ilg‘or yondashuvlar asosida takomillashtirish hamda o‘zlashtirish natijalari mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi. Ta’lim tizimining barcha bosqichlarida yoshlarning ijodiy iste’dodlarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratish lozim. O‘qituvchilarning asosiy vazifalaridan biri yoshlarning tashabbuslari, innovatsion g‘oya va fikrlarini, iste’dod va iqtidorini o‘z vaqtida ko‘ra olish va uni ro‘yobga chiqarish uchun ko‘maklashishdan iboratdir. Yoshlardan ijodkorlik qobiliyati va boshqaruv mahoratini rivojlantirish orqali yuksak ma’naviyatli etakchi yoshlarni tarbiyalash, ularni mamlakat taraqqiyoti va uning istiqboli uchun yo‘naltirish talab etiladi. Bugungi kunda bo‘lajak pedagogdan yangicha fikrlash, yangicha munosabatlar talab etilayotgan ekan, uning bilimdonligi qay darajada ekanligini tahlil qilish o‘ta muhim sanaladi. Bunda albatga bo‘lajak pedagogning kasbiy bilimdonligi va kompetentligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Ijodiy faoliyat uzoq vaqt tayyorgarlik ko‘rishni, eruditsiyani, qobiliyatlarni talab qiluvchi ijodiy jarayon hisoblanadi. Ijodiy faoliyat – insonning uzoq faoliyati asosi, barcha moddiy va ma’naviy boyliklari manbaidir.

Avvalo, ijodkorlik deganda qo‘lga kiritilgan yutuqlar tushuniladi. Ijodkorlik insonning shunday faoliyatiki, unda o‘ziga xos yangi qadriyatlar yaratiladi, qilingan ijodiy jarayonning natijasi, mahsuli sifatida namoyon bo‘ladi. Ya’ni bunda biror yangilik yaratiladi, yaratilgan yangilik orqali esa o‘quvchi qobiliyati o‘sadi, o‘z shaxsiy fikrini bayon etib, u faollashadi. O‘quvchi faollashdimi, demak u mustaqil fikr yuritadi, mantiqiy fikrlash orqali mustaqil tasavvurga ega bo‘ladi.

Olimlar M.Ochilov, N.Muslimov, B.Ziyomuhammedovlarning ijodkorlik masalasida turli qarashlari mavjud. Masalan, M. Ochilov “Muallim qalb me’mori” kitobida:

– pedagogik faoliyatga qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon;

– umuminsoniy va milliy madaniyatni, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan, ma’naviy barkamol;

– O‘zbekistonning mustaqil davlat sifatida taraqqiy etishiga ishonadigan, vatanparvarlik burchini anglagan, e’tiqodli fuqaro;

– ixtisosga doir bilimlarni, shuningdek psixologik-pedagogik bilim- va mahoratni mukammal egallagan;

– o‘qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi ko‘radigan, insonparvar, talabchan, adolatli, pedagogik odobli;

– erkin va ijodiy fikrlay oladigan, o‘quvchilarni ulg‘ayib yaxshi odam bo‘lishiga ishonadigan, ularning shaxs sifatida rivojlanishiga ko‘maklashadigan kishi bo‘lmog‘i kerak – deb ta’kidlaydi.

Taniqli olim N.A.Muslimovning e’tirof etishicha pedagogik ijodkorlikni quyidagicha darajalarga bo‘lish mumkin:

● ijodkorlikning birinchi darajasi auditoriyadagi talabalar bilan o‘zaro elementar aloqalar va muloqotni o‘rnata olish. Bunda pedagog talabalar bilan qayta aloqa o‘rnatadi, o‘zining ta’sirini o‘tkazish asosida pirovard natijani ta’minlaydi, “o‘rgangan metodikasi, o‘rgangan va orttirgan” tajribasi asosida ish yuritadi.

● Ijodkorlikning ikkinchi darajasi mashg‘ulotlarda o‘z faoliyatini optimallash, rivojlantirishdan boshlanadi. bunda u o‘ziga ma’lum bo‘lgan mazmun, metod, shakllarni ustalik bilan tanlaydi va yangi maqsad sari intiladi.

● Ijodkorlikning uchinchi darajasi – evristik yondashuv o‘qituvchi ijodiy, jonli muloqot asosida talabalar bilan samimiy muloqot qilish uchun muhit yaratadi.

● Ijodkorlikning to‘rtinchi darajasi – bu pedagogning yuqori darajada to‘liq mustaqil ijodiy muhitda ish yuritishi bilan xarakterlanadi.

Ijodkorlikning bir qator sifatlari mavjud:

– fikrning teranligi;
– yangilikni his etish;
– ijodiy tasavvurga egalik;
– intuitsiya;
– har bir voqea va hodisaning analogini bilish;
– mantiqiy qat’iyatlilik;
– o‘z-o‘ziga tanqidiy qarash;
– muhokama yuritishda mustaqillik;
– go‘zallikni estetik his etish;
– hozirjavoblik;
– har xil shakllarda o‘z fikr-mulohazasini isbotlay olish;
– tasodiflarga qiziqish bilan qarash;
– shubha bilan qarashga moyilligi.

Bular ijodiy faoliyat yuritish va uning qo‘llanishiga asos bo‘la oladi. Shu sababli ham

barcha uchun ma’lum bo‘lgan ko‘rinishli quyidagi ijodkorlik yo‘nalishlari mavjud:

– ilmiy ijodkorlik;
– texnik ijodkorlik;
– adabiy ijodkorlik;
– musiqiy ijodkorlik;
– badiiy ijodkorlik;
– o‘quv ijodkorligi;
– harbiy ijodkorlik;
– o‘yin ijodkorligi;
– kommunikativ ijodkorlik;

– boshqaruv ijodkorligiva boshqalar.

Haqiqiy ijodkorlik talabalar bilan hamkorlik, ham ijodkorlikda vujudga keladi.

Bu holat to‘rt ko‘rinishda namoyon bo‘ladi:

Birinchi holat. O‘qituvchi o‘z ijodiy faoliyatini talaba bilan bevosita bog‘lamaydi. U o‘zi ijodiy fikr yuritadi, ijodkorlikda bir o‘zi ishtirok etadi. Bu holatda pedagog – ibrat ko‘rsatuvchi.

Ikkinchi holat. Pedagog o‘z ijodkorlik faoliyatini auditoriyadagi jarayon bilan bog‘laydi. U ijodiy jarayonni boshqaradi va yo‘llaydi. Bu holatda pedagog “dirijyor” ko‘rinishida namoyon bo‘ladi.

Uchinchi holat. Pedagog ayrim talabalarni o‘ziga xos faoliyatlariga e’tiborini qaratadi. Bu holatda pedagog “ko‘zgu” ko‘rinishida namoyon bo‘ladi.

To‘rtinchi holat. Bunda o‘qituvchi mashg‘ulotning umumkonsepsiyasini yaratadi, ya’ni ayrim talabalarning o‘ziga xos tomonlari, ularni o‘z fikrlarini erkin bayon qilishga va indvidual, hamkor ham ijodkorlikda ish yuritadilar. Bu holatda pedagog “rejissyor” ko‘rinishida namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy pedagogikada innovatsion pedagogik texnologiyalarning tarkibiy qismi innovatsion texnologiyalarni qo‘llash hisoblanadi.

Shunday qilib, bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi jarayonida kasbiy-pedagogik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirish uchun quyidagi shartlar bajariladi:

1. Kasbiy-pedagogik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirishning mohiyati, mazmuni, pedagogik faoliyatning individual uslublarini bilish, xususan, ularning harakatlarining bosqichma-bosqich amalga oshirilishiga erishish.2. Oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini tashkil etishda kasbiy-pedagogik faoliyatga ekologik nuqtai nazar.

3. Reproduktiv, izlanuvchi yoki ijodiy darajada oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini samarali tashkil etishga yo‘naltirilgan imkoniyatlardan foydalanish.

4. Jamoaviy faoliyat jarayonida ijtimoiy malakani rivojlantirish (kasbiy faoliyatni modellashtirish modellari).

5. Ta’lim jarayoni loyihasini mantiqiy jihatdan chiroyli tarzda yaratishga bo‘lgan ehtiyoj va qobiliyat.

6. Oliy ta’lim muassasalarida pedagogik jarayonni bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchisining kasbiy-pedagogik ijodkorlik kompetenetligini rivojlantirish faoliyatini egallashga qaratilgan maqsadi.

7. Pedagogik ta’lim mazmuniga oid (umumiy kasbiy bo‘linma) ta’lim jarayoni kasbiy-pedagogik ijodkorlik kompetentligining tabiati, tamoyillari va tartibi haqida ma’lumot.

8. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan talabalarni o‘qitish texnologiyasi.

9. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik ijodkorlik kompetenetligini rivojlantirish jarayonini tashkil etishning noan’anaviy shakli.

10. Natijalarning nazorati – bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilari tomonidan o‘quv jarayonida kasbiy-pedagogik ijodkorlik kompetentligini rivojlantirish qobiliyatini aniqlash va baholash.

Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchisi tomonidan kasbiy-pedagogik ijodkorlik kompetentliklarini rivojlantirish faoliyati muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun

psixologik va pedagogik shartlar asosida didaktik jarayon tashkil etilishi bo‘lajak mutaxassislarning etuk, jahon talablariga javob beradigan tarzda tayyorlanishiga zamin tayyorlaydi.

Ta’lim jarayonida talabaning faollashiga, mas’uliyat hissining oshishiga, o‘quv jarayonining ishtirokchisiga, mustaqil ta’lim ola bilish ko‘nikmasini shakllantirishga alohida e’tibor berish, bo‘lg‘usi ijodkor pedagogning shakllanishiga zamin yaratiladi. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilari o‘z bilim ko‘nikma malakalarini oshirishni muntazam ravishda ijodkorlik izlanishlari shaklida tashkil etishi va ma’lum maqsadga yo‘naltirishi zarur. Bunda:

– ijodkorlik sifatlarini o‘zlarida shakllantirishlari;

– ijodiy izlanishlar jarayonini boshqarishga moyil bo‘lishi;

– ijodkorlik bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik, psixologik va nazariy tayyorgarligiga bog‘liq bo‘lishini esda tutishi lozim.

Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilari bir vaqtning o‘zida ham individ, ham ijodkor, ham shaxs shu bilan birga sub’ektdir. Bu to‘rt ko‘rsatgich birdek uzluksiz taraqqiy etishi, shakllanishi va uzluksizlikda takomillashib borishini ta’minlash lozim. Bunday holat tizimli yondashuv asosida bo‘lg‘usi o‘qituvchini pedagog sifatida maxsus g‘oyaviy hamda ijtimoiy tayyorgarlikka ega bo‘lgan individual yetuk shaxs bo‘lib shakllanishiga olib keladi. Bu esa, o‘z navbatida, yuqori salohiyatli, raqobatbardosh o‘qituvchilarning yangi avlodini tayyorlashga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi / Monografiya. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013. 41-bet.

2. Ochilov M. Muallim - qalb me’mori. – Toshkent «O‘qituvchi» 2001 y. 281-b.

3. Qo‘ysinov O.A., Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta’limni

tashkil etishning nazariyasi va metodikasi. Monografiya. T.:“Fan”, 2009. - 92b.

4. Ismailova Z.K. Talabalarning kasbiy pedagogik malakalarini shakllantirish: Diss. ... ped. fan. nom. – T.: 2000. – 186 b.

5. Kuysinov O.A. Developing Professional-Pedagogical Creativity of Future Professional Education

Teachers based on Competencial Approach // Eastern European Scientific Journal. - Germany, 2018. №4. – R.257-263. (13.00.00; №1).

TA’LIMNI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALARI VA STRATEGIYALARINING O‘ZIGA XOSLIGI